

УДК 373.5.016:82.09

Сулімова Л.О.,
викладач української мови та літератури,
ВКНЗ “Володимир-Волинський
педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського”;
аспірант,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті подано інтерпретацію програмових романів Олеся Гончара з погляду їх демократичності; розглядається критичне мислення як основа демократичноцінного вивчення української програмової романістики, аналізуються основні дослідження і публікації, присвячені цій проблемі. Наголошується, що мотив демократичних цінностей є одним із провідних у творчості українських романістів, відтак прочитання кожного програмового твору з української літератури має спрямовувати учнів на утвердження таких цінностей у суспільстві. Визначаються найбільш ефективні методи та прийоми навчання української програмової романістики на демократичній аксіологічній основі.

Ключові слова: *критичне мислення, демократичні цінності, методи та прийоми, інноваційні прийоми.*

Нині Україна розглядає свій розвиток у сучасному світі в загальному контексті європейської інтеграції. Суспільно-політична ситуація, що склалася в державі, передбачає необхідність глибоких внутрішніх трансформаційних процесів на користь європейських цінностей.

Мотив демократичних цінностей є одним із провідних у творчості українських романістів. За допомогою високохудожніх романів української літератури доцільно формувати демократичні ідеали сучасної молоді.

Аналізуючи методичну та науково-методичну літературу, присвячену вивченню української романістики, виявили наступне. Романістика як специфічний матеріал шкільного викладання є предметом дослідження багатьох літературознавців: О. Виноградової, Л. Нечаюк, Б. Пастуха, О. Попадинець, М. Слабошпицького, М. Хорошкова, І. Романової та інших. Авторські методики прочитання програмової романістики запропоновано у працях А. Дубровської, М. Кудрявцева та інших. Використання технологій національно-патріотичного виховання на уроках української мови та літератури є також предметом дослідження Ю. Беззуба та І. Горячок. Особливості формування ціннісних орієнтацій старшокласників при вивченні епічного твору висвітлюють Я. Ружевич та О. Слоньовська. Однак нами не виявлено досліджень щодо формування демократичних цінностей у старшокласників.

У програмових українських романах знаходять відображення такі демократичні цінності: громадянськість і громадянство, державність, пріоритет національних інтересів, людська та національна гідність, толерантність, моральна автономність, соціальна і правова захищеність, свобода слова та совісті, справедливість, відповідальність [4, 71-74].

На нашу думку, існує потреба об'єктивної інтерпретації програмових романів з погляду їх демократичності.

Метою статті є визначення змісту навчання романів Олеся Гончара на демократичній аксіологічній основі, вибір методів та прийомів, які доцільно застосовувати для формування думократичноціннісного компонента літературної компетенції старшокласників.

Пропонуємо, визначаючи зміст навчання української романістики на демократичній аксіологічній основі, спиратися на сучасні демократичні цінності [4, 66-76].

Так, під час вивчення творів “Залізний острів” (новела з роману “Тронка”), “Собор” (роман) Олеся Гончара визначаємо такі демократичні цінності: справедливість, відповідальність, мир і

злагода, громадянство і громадянськість, свобода, компетентність, гідність.

Про сформованість демократичноціннісного складника аксіологічної компетентності старшокласників свідчитимуть індикатори: знання, уміння, мотивація до [6; 122-123].

Відтак, результатом вивчення старшокласниками програмової романістики Олесь Гончара повинні стати **знання** життєвого та творчого шляху Олесь Гончара, політичної ситуації в Україні і світі в 60-ті роки (“холодна війна”, політичне протистояння, зовнішня політика Хрущова і т.ін.), історії козаччини, змісту творів “Тронка” (новела “Залізний острів”) і “Собор”, сутності та історичного розвитку демократичних цінностей.

Учні мають **уміти** пояснювати особливості жанру роману в новелах та новели-застороги як частини такого роману, визначати особисту громадянську позицію Олесь Гончара, протиставляти мир, працю военній загрози, життя – безглуздій смерті, пояснювати символічний зміст “гарячої палуби”, розпеченої військовими випробуваннями, пояснювати, чому Віталіка мучить почуття невиконаного обов’язку. Усвідомлюватимуть також, чому треба уславлювати людей, які здатні взяти на себе відповідальність за долю планети, які розуміють призначення людини на Землі. Старшокласники зрозуміють чому імперська тоталітарна влада забороняла довгий час роман “Собор”, зуміють розкрити справжню суть політики так званого національного розквіту, що проводила влада, критично оцінюватимуть кар’єриста, “великого чиновника двадцятого століття” Володьку Лободу (роман “Собор”). Учні повинні висловлювати свою думку щодо безправності тогочасної сільської молоді, що не могла навіть виїхати із села, аналізувати активну життєву позицію, прагнення справедливості жителів приміської окраїни (Микола, Єлька, Вірунька, Іван, Ізот Лобода, Ягор Картагий), викривати руйнацію як одну зі складових внутрішньої політики країни, проводити паралелі із сучасністю.

У старшокласників формуємо **мотивацію до** викорінення рабської покори, виховання в собі гордості вільної людини, утвердження найвищих цінностей демократії, зокрема, свободи і відповідальності, збереження історичної пам’яті як основи для утвердження демократії, усвідомленого життєвого вибору, розуміння обов’язку перед іншими людьми, збереження миру як

необхідної демократичної цінності; засудження антигуманної воєнної політики і “гонки озброєнь” як загрози для демократії та існування світу.

Як бачимо, за допомогою високохудожніх романів української літератури можна і треба формувати демократичні ідеали сучасної молоді.

Успішність і ефективність формування компетентностей старшокласників залежать від форм і методів організації навчально-виховного процесу. Вибудовуючи систему методів і прийомів демократичноціннісного вивчення української програмової романістики домінантною визначаємо методику розвитку критичного мислення.

Питання розвитку критичного мислення висвітлюється вітчизняними та зарубіжними науковцями. Відомі публікації М. Вайнштейна, Дж. Дьюї, Д. Кластера, М. Ліпмана, К. Мередіта, К. Поппера, Р. Пола, Д. Стіла, Ч. Темпла, С. Терно, В. Болотова, Н. Вукіної, О. Кочерги, Т. Олійник, О. Пометун, С. Романова, І. Слободянюк, О. Туманцевої, і інших.

Розвивати критичне мислення учнів слід за допомогою добре розробленої технології чи методики. Свою методику розвитку критичного мислення запропонувала О. Пометун. Вона вважає, що критичне мислення – це мислення, яке сприяє формуванню здатності людини усвідомлювати власну позицію щодо певного питання, уміння висувати нові ідеї, аналізувати події та критично їх оцінювати. Науковець радить вчителю виклад готової інформації звести до мінімуму. Головними в процесі навчання мають стати стосунки між учнями, взаємодія дітей і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників навчання, учні беруть на себе відповідальність за досягнуті результати [1, 15]. Відтак, формування та розвитку критичного мислення – це система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей.

Освітня методика розвитку критичного мислення в процесі навчання – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають учнів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань.

Методика розвитку критичного мислення завжди коригується залежно від особливостей навчального предмета та повинна враховувати вікові особливості учнів, підкреслює Н. Скоморовська у своєму дисертаційному дослідженні “Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках української літератури”. Особливу увагу розвитку критичного мислення в школі вона радить приділити в старших класах. Саме в цей час учні стають більш активні та самостійні. У цей період у школярів інтенсивний розвиток мислення, з’являється потреба в науковому обґрунтуванні думок, висновків. У старшокласників частково сформовані навички порівняльного аналізу, вміння узагальнювати, класифікувати тощо. Учні в своїх висновках вже опираються на факти, намагаються обґрунтувати свої думки. На уроці української літератури словесник може розвивати критичне мислення учнів, поєднуючи різноманітні проблемні, пошукові, творчі та дослідницькі методи. У своїй авторській методиці Н. Скоморовська чітко прописала провідну ідею та механізми її втілення, вказала основні проблеми, оптимально поєднала навчальні методи (творче читання, евристична бесіда, дослідницький і репродуктивний методи) та прийоми (індивідуальне читання з системою позначок, коментоване читання, вибіркоче читання, читання вголос, побудова системи запитань, бесіда за прочитаним, постановка проблемних запитань, проведення диспуту, розповідь учнів, самостійні підсумкові творчі роботи: анотації, рецензії, фанфіки, есе, твори-мініатюри, лекція вчителя, постановка дослідницьких завдань, групування, порівняльний аналіз, визначення тем для повідомлень, доповідей, проектна діяльність) [2, 2-182]. Як бачимо, у дослідженні Н. Скоморовська спирається на класифікацію методів за рівнем пізнавальної активності учнів (І. Лернер, М. Скаткін, М. Кудряшов) [5, 77].

На нашу думку, такі методи та прийоми також доцільно застосовувати для формування демократичноціннісного компонента літературної компетенції старшокласників.

Крім вищезгаданих, ефективними у формуванні демократичних цінностей старшокласників є інноваційні прийоми навчання української літератури (за Г. Токмань) [5, 265-269]: експертиза, ділова гра, редакційний кошик, навчання напівголосом, форум, дебати, мозкова атака, акваріум, мікрофон, незакінчені

речення, дискусія. Деякі із інноваційних прийомів набули статусу методу. Для демократичноціннісного навчання ефективним буде також метод проєктів.

Отже, розвиваючи в учнів критичне мислення під час вивчення української романістики, вчитель повинен формувати демократично компетентну особистість. Подальшого дослідження потребує докладний опис кожного методу та прийому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О. Основи критичного мислення: [Навчальний посібник для учнів старших класів загально освітньої школи] / Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 216 с.

2. Скоморовська Н. Б. Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках української літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Б. Скоморовська ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 274 с.

3. Скоморовська Н. Критичне мислення як основа правильної інтерпретації художніх текстів на уроках української літератури в старших класах / Наталія Скоморовська // Українська література. – 2013. – №7-8. – С. 24-27.

4. Сулімова Л. О. Демократичноціннісний складник літературної компетентності старшокласників [Текст] / Л. О. Сулімова // Теоретична і дидактична філологія: Серія “Педагогіка” : зб. наук. пр. / ДВНЗ “Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М., 2015. – Вип. 21. – С. 66-76.

5. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник / Г. Л. Токмань. – К.: ВЦ “Академія”, 2012. – 312 с.

6. Уліщенко В. В. Методика інтерсуб’єктного навчання української літератури в загальноосвітній основній школі: дис. доктора пед. наук: 13.00.02 / В. В. Уліщенко; ДВНЗ “Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди”. – К., 2012. – 455 с.

В статтю представлено інтерпретацію програмних романів Олесь Гончара з точки зору їх демократичності; розглядається критичне мислення як основа демократичноцінного вивчення української програмної романістики, аналізуються основні дослідження і публікації, присвячені цій проблемі. Зазначається, що мотив демократичних цінностей є одним із ведучих в творчості українських романистів, тому прочитання кожного програмного твору української літератури повинно направляти учнів на утвердження таких цінностей в суспільстві. Визначаються найбільш

эффективные методы и приемы обучения украинской программной романтики на демократической аксиологической основе.

Ключевые слова: *критическое мышление, демократические ценности, методы и приемы, инновационные приемы.*

The article deals with the interpretation of Oles Honchar's programming novels in terms of their democracy; critical thinking is considered as the basis of a democratic study of Ukrainian programming romantics, analyzes the main research and publications devoted to this problem. It is emphasized that the motive of democratic values is one of the leading in the work of Ukrainian novelists, so reading each programming work on Ukrainian literature should direct students to the affirmation of such values in society. The most effective methods and techniques of teaching Ukrainian programmatic romantics on the democratic axiological basis are determined.

Keywords: *critical thinking, democratic values, methods and techniques, innovative methods.*